

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۲۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۶/۲۹

الگوی آموزش خلاق برای دانش آموزان دوره ابتدایی (با تأکید بر پایه ششم ابتدایی)

فربا فخاری مبارکه^۱، علاءالدین اعتماد اهری^{۲*}، افسانه صابر گرگانی^۳

چکیده

هدف: هدف از این پژوهش، طراحی یک مدل آموزش خلاق، برای دانش آموزان دوره ابتدایی با تأکید بر پایه ششم ابتدایی بود، به نحوی که مؤلفه‌های کلی و جزئی آن شناخته شده و بتوان در ساختار نظام آموزشی از آن بهره برد.

روش: روش این پژوهش از منظر هدف، کاربردی و از منظر شیوه گردآوری داده‌ها، توصیفی و پیمایشی و از نظر عملیاتی آمیخته - اکتشافی است. در این راستا، در مرحله اول، مؤلفه‌های آموزش خلاق در متون مستند موجود شناسایی شد و پس از انجام مصاحبه نیمه ساختاریافته با ۲۰ تن از خبرگان از طریق کدگذاری سه مرحله‌ای، به صورت مقوله‌های اصلی و فرعی درآمد و سپس از به روش طراحی پرسشنامه محقق ساخته، به صورت پیمایشی با نمونه آماری ۳۸۴ نفر، نظر کارشناسان و خبرگان و صاحب نظران دریافت شد.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان داد که مؤلفه‌های اصلی رهبری و مدیریت آموزشی، تقویت زیرساخت آموزش، روش‌های تدریس و رویکردهای یادگیری و یاددهی، محیط آموزش، محتوای کتب و شیوه ارزشیابی اساس الگوی آموزش خلاق در دوره آموزش ابتدایی پایه ششم ابتدایی بوده، همچنین معلوم شد که رهبری و مدیریت آموزشی، از نفوذ بالا و تأثیرپذیری کمی نسبت به سایر مؤلفه‌ها برخوردار بوده و هیچ متغیری در این الگو، خودمختار عمل نکرد.

نتیجه‌گیری: چنانچه عزم اجرای برنامه آموزش خلاق با هدف پرورش خلاقیت در دوره ابتدایی، وجود داشته باشد، ابتدا باید زیرساخت‌ها و زمینه‌های لازم برای این امر فراهم شود، تا معلمان به عنوان اصلی‌ترین رهبران آموزشی بتوانند به کمک مدیران مدارس و خانواده‌های دانش آموزان، نسلی خلاق و توانمند برای مواجهه با جهان پیچیده پیش رو، تربیت نمایند.

کلیدواژه‌ها: آموزش خلاق، آموزش ابتدایی، خلاقیت، آموزش خلاق، رویکردهای آموزشی خلاق، ششم ابتدایی.

۱. دانشجوی دکتری رشته برنامه‌ریزی درسی، واحد رودهن، دانشگاه آزاد اسلامی، رودهن، ایران fariba1931@gmail.com

۲. استادیار، واحد رودهن، دانشگاه آزاد اسلامی، رودهن، ایران (نویسنده مسئول) ala.etemad@gamil.com

۳. استادیار، واحد رودهن، دانشگاه آزاد اسلامی، رودهن، ایران Afsane.Saber@yahoo.com

پیشگفتار

خلاقیت^۱ یک کیفیت اساسی است که امکان کاوش در یک مسئله را توسط یک موضوع متفاوت، فراهم می‌کند (کلیپا و ژوراوول^۲، ۲۰۱۶). خلاقیت، قدرت و توانایی خلق و ایجاد مفاهیم یا به‌کارگیری آن در شکل جدید از طریق مهارت‌های ذهنی تعریف شده است. از جمله این مهارت‌ها می‌توان به سیر مراحل خلاقیت در افراد، به‌کارگیری سلامت فکر، آمادگی برای خلاقیت از طریق کسب مواد خام لازم، حساسیت نشان دادن به مسئله، درخشش ناگهانی یک فکر، کسب دیدگاه و نگرش موافق نسبت به ایده‌های نوین و فعالیت ضمیر ناخودآگاه بر روی مسئله اشاره کرد. همچنین می‌توان بارش ذهنی (ذهن‌انگیزی)، توجه به خود شکوفایی در کودکان، ایجاد اعتماد به نفس و ... را نیز از جمله سایر عوامل مؤثر در ایجاد خلاقیت دانست (رنجبر، ۱۳۹۹). امروزه، خلاقیت، به عنوان یک عنصر بسیار مهم در نظام‌های آموزشی شناخته شده است و تشویق خلاقیت در کودک، از زمانی که به مدرسه می‌رود ضروری است (کلیپا، ۲۰۱۵) در بسیاری از رویکردهای تربیتی پیشرو و پیشرفته، مربیان تربیتی به پرورش خلاقیت از اوان کودکی توجه و تأکید دارند. از آنجا که خلاقیت پدیده‌ای پیچیده و چندوجهی است، دیدگاه‌های گوناگونی در رابطه با تعریف و تبیین آن وجود دارد، بعضی بر حسب محصول خلاق یا بازده خلاقیت و برخی بر اساس کیفیت فرایندی خلاقیت، تعدادی نیز بر پایه ویژگی‌های شخصیتی افراد خلاق آن را تعریف نموده‌اند، اما به طور کلی خلاقیت را می‌توان «به‌کارگیری توانایی‌های ذهنی برای ایجاد یک فکر و مفهوم جدید» (اعظمی، جعفری و کریمی، ۱۳۹۱) تعریف کرد. در بُعد تربیت کودکان عمل خلاقانه، به تعبیری، هر عملی است که کودک را ملزم به تفکر واگرا می‌کند و او را به نتیجه‌گیری‌های بدیع ناشی از تلاش‌های فردی می‌رساند (کلیپا، ۲۰۱۷).

1 . Creativity

2 . Clipa & Juravle

همانطور که ذکر شد، خلاقیت کنشی چندوجهی است، لذا عوامل گوناگون می‌توانند بر آن تأثیر بگذارند و از آن اثر بپذیرند، در این رابطه ایده‌های متنوعی وجود دارد. اما آنچه در مورد خلاقیت حائز اهمیت است، قابلیت آموزش و پرورش این ویژگی رفتاری است (فصیح، ۱۳۹۴) و دانش‌آموزان لازم است تا به شایستگی‌ها و توانایی‌هایی دست یابند تا به آنها کمک کند خلاق، فعال و رقابتی باشند تا بتوانند در فعالیتهای آموزشی مدرسه و در پی آن در جامعه مشارکت داشته باشند (کامرون و لایولی^۱، ۲۰۱۳).

نگاهی به پیشینه فعالیت‌های انجام‌شده در عرصه خلاقیت نشان داد که در خلال دهه ۵۰ میلادی بیشترین علاقه نسبت به آموزش و نیز پرورش خلاقیت، بوجود آمد؛ فرض تلویحی آن اقدامات این بود که شخصیت و ذهن خلاق را می‌توان با آموزش و پرورش، شکل داد. در سال ۱۹۵۰م، دامنه‌ای از اقدامات برای برانگیختن، توسعه و تعالی خلاقیت صورت گرفت، با این حال فعالیت‌های آن زمان فاقد یک برنامه مرکب، منظم و کنترل شده بود. تورنس^۲ معتقد است که هرچند خلاقیت جنبه فردی دارد ولی به طور ذاتی قابل آموزش بوده و ریکاردز^۳ نیز اعتقاد دارد که خلاقیت، از طریق آموزش قابلیت رشد و تحول بیشتری را پیدا می‌کند (احدی، ۱۳۹۲).

امروزه در سازمان‌های آموزشی برای رفع چالش‌های قرن ۲۱، "راهبردهای یادگیری فعال" از آموزش سنتی در ترویج تفکر خلاق مؤثرتر شناخته شده و به موازات سرعت بسیار زیاد پیشرفت تکنولوژی و اطلاعات در این قرن، انگاره‌های مسلط بر جهان آموزش و پرورش در حال تغییرند، از این‌رو در حال حاضر، می‌توان تمرکز بر آماده‌سازی دانش‌آموزان برای آمادگی برای کار و داشتن مهارت‌های لازم به منظور مقابله با چالش‌های معاصر را مورد توجه خاص قرار دارد، بنابراین آموزش و پرورش باید نقش‌سازی خود را به نقشی زایشی، تغییر داده و به آموختن یادگیری پردازد و بدین‌سان به تربیت انسان‌هایی

1 . Cameron & Lively.

2 . Torrance, p.

3 . Rycards.

نائل آید که برای اندیشیدن، نوآوری، شناخت و مقابله با ناشناخته‌ها و موقعیت‌های دشوار آماده شوند (منطقی، ۱۳۹۱). با توجه به مفاد اصل ۲۵ قانون اساسی مبنی بر اینکه "در تدوین و اجرای برنامه‌های آموزشی (پرورشی) باید از شیوه‌هایی استفاده شود که توان تفکر، تعقل، تحول، تحلیل، ابتکار، نوآوری، خلاقیت، نقد و تحقیق را تقویت کند و زمینه خودآموزی دانش‌آموزان را فراهم نماید"، می‌توان گفت که یکی از مهمترین اهداف آموزش و پرورش رشد و پرورش تفکر خلاق است.

مرور مطالعات انجام شده، نشان از کم‌توجهی و وجود چالش در آموزش و پرورش خلاقیت هست. از جمله این چالش‌ها می‌توان به سلطه‌گری، منفی‌بافی، مقاومت، ترس، عیب‌جویی، انتقاد از دیگران اشاره کرد. بنابراین یک نظام تربیتی خلاق باید از حواس چندگانه، روش بحث و گفت‌وگو، فراهم آوردن فعالیت‌های مبتنی بر تجربه و همچنین تفکر واگرا به جای تفکر هم‌گرا، استفاده کند (رنجبر، ۱۳۹۹).

یافته‌های به دست آمده از پژوهش عصاره، احمدی و شه‌میر (۱۳۹۲) درمورد کتاب علوم تجربی دوران راهنمایی، نشان داد که میزان درگیری با شاخص‌های الگوی خلاقیت پلسک^۱ در کتاب‌های علوم تجربی پایه‌های اول تا سوم دوره راهنمایی بسیار کم و بر اصول خلاقیت پلسک منطبق نبوده و در ایجاد و پرورش خلاقیت در یادگیرندگان کمتر تأثیر دارند. همین‌طور محمدی (۱۳۹۷) در "بررسی محتوای کتاب‌های درسی آموزش هنر دوره راهنمایی بر اساس عوامل خلاقیت" دریافت، که کتاب‌های هنر در هر سه پایه، نسبت به کتب دیگری که توسط پژوهشگران دیگر مورد تحلیل قرار گرفته، از واگرایی بیشتری برخوردار بوده است، ولی با توجه به اینکه تفکر ارزشیابی نیز جزء مؤلفه‌های مهم در خلاقیت، محسوب می‌شود و به میزان خیلی کم در هر سه کتاب به آن پرداخته شده، می‌توان گفت شکافی اساسی بین برنامه درسی هنر و خلاقیت وجود دارد که باید بازنگری شود. مطالعه سمیعی، شاه‌طالبی و عابدی، با عنوان مطالعه تطبیقی برنامه‌های آموز خلاقیت به دانش‌آموزان دوره

1. plesk

ابتدایی ژاپن، کره جنوبی و سنگاپور، درس‌هایی برای ایران، نشان داده است که جایگزینی سیستم فراگیر محور مبتنی بر آموزش خلاقیت محور در نظام آموزشی به جای اقتدار نظام امتحان محور موجبات پرورش یادگیرندگان خلاق را فراهم کرده است، پژوهشگران یکی از عوامل نقص آموزش خلاق در ایران را، نظام آموزشی مبتنی بر امتحان شناسایی کردند (سمیعی، شاه طالبی و عابدی، ۲۰۲۰). جدیدترین یافته‌های پژوهشگران که در تاریخ ۲۰۲۲ چاپ شد، نشان داد که مدارس انگلستان هنوز تا حدودی تحت سلطه معیارهایی مانند استانداردسازی، موضوع محوری، امتحان محوری و معلم محوری در فرآیند آموزش خلاقیت هستند، برعکس، سیستم آموزشی کوچک فنلاند با اتخاذ رویکردهای مدرن مانند مدرسه محوری، کودک محوری و بازی محوری توانسته است فرصت‌های بهتری را برای پرورش کودکان خلاق فراهم کند. آموزش خلاق تا حد زیادی به عواملی مانند توجه به نیازهای کودک، وجود معلمان آموزش دیده و متعهد و امکانات آموزشی بستگی دارد. اگرچه خلاقیت و آموزش هنوز پیچیدگی‌های خاص خود را دارد، اما تمرکز بیش از حد بر انتقال دانش، حفظ محتوای کتاب‌های درسی و آزمون‌های اصلی که از ویژگی‌های بارز نظام آموزشی ایران است، با پرورش خلاقیت در تضاد است. همچنین این مطالعه نشان داد که در سال‌های اولیه تحصیل، نیاز به پرورش بذرهای رفتار خلاق در کودکان وجود دارد. جایگاه بالای حرفه‌ای معلم است و کاندیداهای معلم در هر دو کشور از میان نخبگان انتخاب می‌شوند برنامه‌ریزان برنامه درسی ایرانی نباید توجه، آزادی‌ها و قدرت انتخاب کودک و نقشی که در فرآیند آموزش خلاقیت ایفا می‌کند را نادیده بگیرند (سمیعی و شاه طالبی و عابدی، ۲۰۲۲).

بنابراین، معلمان نقش اصلی در این زمینه را بر دوش دارند. آنان می‌توانند با به کارگیری از روش‌های خلاق گوناگون، امکان ظهور خلاقیت در کودکان و نوجوانان را فراهم سازند. معلمان باید شرایطی فراهم نمایند که موجب تقویت رفتار خلاق کودکان شود. آنها باید به رفتار خلاق پاداش دهند و فرصت‌هایی برای بهره‌گیری از تفکر خلاق دانش‌آموزان در

مدرسه ایجاد نمایند (احدی، رضایی، دلاور و پادروند، ۱۳۹۲). اما اینکه معلمان خلاق برای آموزش در این دوره باید دارای چه ویژگی‌هایی باشند و از چه روش‌هایی می‌توانند به رشد تفکر خلاق دانش‌آموزان این دوره تحصیلی کمک نماید، زمینه‌های اجرایی رشد تفکر خلاق و بروز خلاقیت در این دوره چیست و چگونه فراهم می‌شود و چه عواملی بر آن دخالت دارند از جمله مواردی است که تاکنون به طور دقیق شناسایی نشده است.

در مورد نقش معلمان در پرورش خلاقیت، اولدهام و کومینکز^۱ (۲۰۱۱)، همچنین وایتهد^۲ (۲۰۱۰) در پژوهش خود بیان داشتند که معلمان بایستی آگاهی کامل از سطح نسبی و میزان استعدادها و خلاقیت دانش‌آموزان داشته باشند و معلمان موفق باید به دقت بدانند که شاگردانشان به یادگیری چه مطالب و توانایی‌هایی نیاز دارند و ضمن کشف استعدادهای خلاق، در تقویت خلاقیت آنها تلاش نمایند. کریتری^۳ (۲۰۲۱) در پژوهش خود تحت عنوان "خلاقیت در مدارس ابتدایی: تحلیلی از تلاش یک معلم برای پرورش خلاقیت کودک در چارچوب برنامه درسی اسکاتلند برای تعالی" نشان داد که زمانی که معلمان تحت فشار اداری قرار دارند، خلاقیت دانش‌آموزان آنها تحت تأثیر قرار می‌گیرد، خلاقیت مستلزم ایجاد چهارچوب‌های مشارکتی است که فضا را برای تأمل و ساخت مشترک ایجاد می‌کند و به تنوع و برابری و همکاری ارزش می‌دهد.

شکست و پیروزی هر سازمان، به مدیریت و رهبری آن مربوط است و رهبران اثربخش‌ترین و نایاب‌ترین منابع هر سازمان هستند و نقش مدیر و شیوه رهبری در کارایی بهتر مدارس، انکارناپذیر است. نقش و مهارت رهبری در بروز خلاقیت در سازمان‌ها در مطالعات مختلف به اثبات رسیده است. رهبری خلاق در موج دوم اطلاعات آموزشی، الگو و سرلوحه کار مدارس قرار گرفت. در مدارس برای ایجاد تغییر در خود، نیاز به روابط

1 . Oldham & Cumming.

2 . white head

3 . Kritsi.

انسانی خلاق، پذیرش مسئولیت بیشتر توسط معلمان و تشخیص و حل مسائل آموزشی را در پیش گرفتند (مومنیان، رحیمیان، عباس پور، و دیگران به نقل از زین آبادی، ۲۰۰۹).

آماویل^۱ (۱۹۸۳) در پژوهش خود نشان داد که معلمان می توانند با بهره گیری از ارتباطات آزاد و بازخوردهای اطلاعاتی، به طور مثبت بر خلاقیت دانش آموزان مؤثر است، همینطور در این پژوهش مشخص شد که رهبری از عوامل تأثیرگذار بر خلاقیت است. در پژوهش دیگری از آماویل و ویکز^۲ (۱۹۸۳) بین تشویق حمایت گرانه مدیران مدراس و خلاقیت دانش آموزان، ارتباط مثبت و معناداری مشاهده شد.

از طرفی، فعالیت های یک سازمان تحت تأثیر زیرساخت آموزشی آن سازمان، هماهنگی و تقویت می شود، هر سازمان با توجه به نیازهای گسترده خود، یک زیرساخت آموزش را برای ادامه فعالیت هایش برمی گزیند که هر کدام، دارای ویژگی های خاص خود هستند (احمدی نیک، ۱۳۹۶). در عصر حاضر موفقیت سازمان ها با توجه به تغییرات ناگهانی در ساختارهای غیر مطمئن، پیچیدگی شرایط، مسائل جهانی شدن و تغییرات فزاینده تکنولوژیکی، در گرو تغییر در زیرساخت آموزشی و حرکت به سمت آموزش خلاق است که می توان، از آن به عنوان زیرساخت آموزش خلاق نام برد، به طور نمونه تربیت نیروی متخصص در حوزه آموزش خلاقیت، برگزاری دوره های بازآموزی مربیان و معلمان، فراهم کردن زمینه های پرورش و بروز خلاقیت از جمله برنامه های "تقویت زیرساخت نظام آموزش" خلاقیت معرفی می شود. این برنامه ها توسط مدیریت آموزش در جایگاه کلان و نیز در اندازه بومی و محلی، توسط مدیر و از همه مهمتر توسط معلم قابل اجراست. رهبری تحول آفرین مدیران می تواند در اشتیاق معلمان به کار تأثیر مستقیم داشته و خلاقیت هیجانی آنها را افزایش دهد (ربیعی، مقتدایی و جمشیدیان، ۱۴۰۰).

1 . Amabile, T. M.
2 . Grysiewicz

معلم‌ان همان رهبران آموزشی هستند. جستجوگری، نوجویی، نوآوری، تعهد به پیشرفت و رشد، برنامه‌ریزی برای ایجاد تغییر، ریسک‌پذیر و خطرپذیر، تهور و شجاعت و سعه‌صدر در روبرویی با مشکلات، قدرت ابتکار و نوآوری در حل مشکلات، از جمله ویژگی‌های رهبران خلاق برشمرده شده‌است. معلم‌ان خلاق، باید از این ویژگی‌ها و توانمندی‌ها بهره‌مند باشند، تا بتوانند به جای انباشت صرف محفوظات در اذهان دانش‌آموزان، چگونگی یادگیری و راه و روش‌های رشد و پیشرفت در دنیای بسیار پیچیده قرن بیست و یکم را به آنها بیاموزند، همانگونه که گیلفورد^۱ خلاقیت را «دست‌یافتن به رهیافت‌های جدید برای حل مسئله و نه یافتن پاسخ»، تعریف می‌کند (مهری، ابوالقاسمی، محجوب و مهدوی نیک، ۱۳۹۲، ۱۹۰).

در همین راستا مطالعه‌ای توسط ربیعی، مقتدایی و جمشیدیان (۱۴۰۰) انجام شد، یافته‌های این پژوهش نشان داد که استفاده از استراتژی رهبری تخول آفرین می‌تواند معلم‌ان را در شغل خود مشتاق و از این طریق خلاقیت هیجانی آنها را افزایش دهد. بدیهی است معلم‌ان خلاق، دانش‌آموزان خلاق پرورش می‌دهند. ژانگ، سیریبانپیتاک و چارونکول^۲ (۲۰۱۸) در پژوهشی به یافته‌های جالبی دست پیدا کردند، از جمله اینکه هنگامی که معلم‌ان احساس کنند شیوه‌های خلاقیت تدریس آنها توسط رهبران‌شان ارزش‌گذاری شده و از آنها حمایت می‌شود، اعتماد و انگیزه معلم در کشف تدریس خلاق ممکن است افزایش یابد. اشکابارینا، وربیتشکا، ویتوک، شمچوک و سالی چوک^۳ (۲۰۲۰) در مقاله‌ای به ویژگی‌های خلاقیت آموزشی معلم‌ان ابتدایی اشاره می‌کند؛ در این تجربه، پژوهشگر ترکیب خلاقیت آموزشی را از طریق فرایندهای نوآورانه مورد بررسی قرار داده است، نتایج یافته‌های حاکی از آن است که فناوری‌های یادگیری موقعیت، تکنولوژی بازی، انواع فناوری‌ها از جمله فناوری پروژه و

1 . Gilford.

2 . Zhang, Siribanpitak & Charoenkul.

3 . Shkabarina, Verbytska, Vitiuk, Shemchuk & Saleychuk.

یادگیری مبتنی بر مشکل، اطلاعات و ارتباطات، حل مسئله مبتکرانه و نمونه کارها بیشترین پتانسیل آموزشی را برای توسعه خلاقیت آموزشی دارند.

مسئله پر اهمیت بعدی در آموزش خلاقیت، محتوای کتب و میزان خلاقیت به کار رفته در متن، پرسش‌ها و تصاویر کتاب است که تأثیر بسزایی در آموزش خلاق در آموزش دارد، بهتر است در محتوا، تأکیدات بیشتری بر تجزیه و تحلیل دانش ارائه شده به دانش‌آموز شود، به عنوان مثال در برنامه درسی مشترک با اهداف خلاقیت در ایالات آمریکا، تأکید شده که به جای استفاده مکرر از افعال مانند "توضیح دهید"، "استناد کنید" و ...، از افعال تفکر خلاق مانند "مرتبط سازید"، "ترکیب کنید" و "نتیجه بگیرید"، استفاده شود. همچنین استفاده از تخیل و خلاقیت در کلاس، برای آموزش تفکر خلاق مؤثر است و نیز استفاده از روش تدریس به طریق غیر معمول و سنتی در این مورد به عنوان یک روش پیشنهاد می‌شود (دراپو، ۱۳۹۶: ۸۶). همچنین یکی از نتایج پژوهش رجبی، کرمی، کارشکی و مهram (۱۳۹۵) این بود که میزان توجه به مقوله خلاقیت و پرورش آن برای فراگیران در دوره ابتدایی در تمامی اسناد پایین بوده و کمترین میزان توجه در سند برنامه درسی ملی بوده است. قبادی، حبیبی، فرید و مصرآبادی (۱۴۰۰) در پژوهشی که در مورد دانش‌آموزان پایه پنجم انجام شد، دریافتند که بین خلاقیت و عملکرد تحصیلی و هوش موفق رابطه معناداری وجود دارد و می‌توان از برای افزایش خلاقیت و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان از هوش موفق استفاده کرد. مطابق پژوهش انجام شده توسط روشن (۱۳۹۵)، کتاب‌های علوم و ریاضی بیشترین و کتاب فارسی (مهارت خواندن) رتبه‌بندی شدند و همینطور بیشترین میزان برخورداری از مؤلفه‌های سیالی، بسط، ابتکار و انعطاف‌پذیری خلاقیت، به ترتیب در کتاب‌های درسی کار و فناوری، فارسی، تفکر و پژوهش (در دو مؤلفه ابتکار و انعطاف‌پذیری) مشاهده شد. نتایج این مطالعه نشان داده که در تدوین متن کتاب‌های درسی دوره ششم ابتدایی بر مؤلفه‌های خلاقیت کودکان تأکید شده است.

شیوه‌های دستیابی به خلاقیت در نظام‌های آموزشی از اصول کلی پیروی می‌کند اما از آنجا که آموزش امری بومی است، بدیهی است در زمینه‌های متفاوت الگوهای و راهکارهای متفاوت کارساز باشد. از جمله یک مطالعه توسط جهانی، دارابی، مرزوقی و شفیعی (۱۳۹۷) انجام شده است، نتایج پژوهش نشان داد که به کارگیری این الگو به عنوان یک الگوی شبکه‌ای نامتعیین، خلاقیت دانش‌آموزان این پایه را در درس علوم ارتقاء می‌بخشد، همچنین، پژوهش باقری و لطیفی (۱۴۰۰) تحت عنوان "مداخله بسته مغز برتر بر تمرکز، حافظه و خلاقیت دانش‌آموزان دبستان شهر اصفهان" که در پایه پنجم (۱۳۹۷-۹۸) انجام شد نشان داد که استفاده از تکنیک‌های محاسبات ریاضی، تصویر ذهنی به روش‌های جذاب و خاص با استفاده از طنز و داستان‌سازی، موجب استفاده همزمان دو نیمکره مغز شده خلاقیت دانش‌آموزان را افزایش داده است.

کرمین، گایورت، کرافت، کامپتن و استیلاندو (۲۰۱۵) مطالعه‌ای روی هم‌افزایی شناسایی شده بین آموزش علمی مبتنی بر پژوهش و رویکردهای خلاقانه به آموزش تمرکز دارد، انجام دادند. این پژوهش نشان داده است که در زمینه انگیزشی و اکتشافی بازی، کودکان خردسال که اغلب توسط معلم خود حمایت شده با منابع درگیر می‌شوند و پرسش کرده و همکاری می‌کنند و مسائل علمی را پیدا کرده و حل می‌کنند، به این ترتیب به آنها فرصت‌هایی داده می‌شود تا ایده‌ها و استراتژی‌ها را به صورت فردی یا جمعی مطابق ضوابط موجود ایجاد کنند تا تبدیل به دانشمندان کوچک خلاق شوند. شناخت فرصت‌های خلاقیت در علوم سال‌های اول و سرمایه‌گذاری بر روی آنها، مشارکت متمایز، حمایت حرفه‌ای بیشتر به قصد پرورش خلاقیت در علوم سال‌های اولیه از جمله دستاوردهای مفید این روش است. فالکونر^۱، کروپلی و دولارد^۲ (۲۰۱۸) در یک مطالعه یافته‌های خوبی دست پیدا کردند، در این مطالعه بر اساس مهارت‌های مبتنی بر 4p (فرد، محیط، فرایند و محصول خلاق^۳) که با

1 . Falconer

2 . Dollard

3 . Person, Press, Process, Product

هدف کشف افت میزان خلاقیت دانش‌آموزان کلاس چهارم انجام شد، مشخص شد که تقویت صفات شخصی، خردورزی یا عقلانیت، اخلاق، شخصیت، عادات و نگرش‌های فرد خلاق از طریق نظام فرصت تشویق و پاداش بهبود پیدا می‌کند و همچنین محیط بیرونی و محیط زیست نیز بر پتانسیل فرد خلاق تأثیر مستقیم دارد، خلاقیت یک ویژگی سیال است که می‌تواند به طور دائم از طریق فرصت بهبود یابد (کروپلی^۱، ۲۰۱۵).

حل مسئله، یکی از روش‌های مؤثر و فعال تدریس است. اگر نظام آموزشی بخواهد توانایی حل مسئله را به دانش‌آموزان یاد دهد، باید آموزش را به بستر پژوهش انتقال دهد، این روش منجر به یادگیری اصیل و عمیق و پایدار در دانش‌آموزان می‌شود. البته مسئله در اینجا به معنی مشکل و معضل نیست. حل مسئله، همچنین فرایند به دست آوردن یک راه حل رضایت‌بخش برای مسئله‌ای نو یا مسئله‌ای که یادگیرنده قبلاً آن را حل نکرده، تعریف شده است. خلاقیت‌های علمی، هنری، صنعتی، کشاورزی و داشتن بینش‌های نو در مسائل سیاسی، اقتصادی و اجتماعی همگی نتیجه این نوع تفکر هستند (گشتاسبی، اوجی‌نژاد و قلتاش، ۱۳۹۲).

از جمله رویکردهای یاددهی-یادگیری با هدف آموزش خلاق می‌توان به یادگیری اکتشافی، یادگیری مشارکتی، شبیه‌سازی، پژوهش و کاوشگری و نیز بدیعه‌پردازی^۲ یا نوآفرینی اشاره کرد، در این شیوه دانش‌آموزان به توصیف و تشریح موضوع می‌پردازند و مفاهیم مختلف را ارائه می‌دهند (بارش مغزی)، سپس نوبت به استفاده از قیاس‌ها می‌رسد، دانش‌آموزان آنقدر با آن بازی می‌کنند تا استفاده از آنها عادی شود، روشی که دانش‌آموز را به دنیای غیرمنطقی می‌کشاند و در این مرحله، خلاقیت در مورد موضوع بروز پیدا می‌کند. یکی از مهمترین عوامل مهم در آموزش خلاقیت، شیوه‌های ارزیابی دانش‌آموزان است، روش ارزیابی، ارزیابی عملکردی است که فراگیر از خود بروز می‌دهد و تأییدی است بر

1 . Croply, D.
2 . Synectics

اینکه یادگیری اتفاق افتاده است. به منظور اطمینان از اینکه چنین توانایی‌های واقعاً صورت پذیرفته یا نه، لازم است نمونه‌های اضافی از عملکرد مطالبه شود و ارزیابی عملکرد به این شیوه، آن چیزی است که معمولاً از آن به عنوان اجرای آزمون نام می‌برند. روش‌های سنجش خلاقیت از روش‌های ارزشیابی معمول متفاوت و بسیار حساس‌تر است، از جمله این روش‌ها می‌توان به ارزیابی بازخورد، که هم موفقیت فراگیر را اندازه می‌گیرد هم بینشی نسبت به خلاقیت و تفکر خلاق دانش‌آموز در وی ایجاد می‌کند، نام برد که بازخورد مستمر پیشرفت دانش‌آموز را در یادگیری مهارت‌های تفکر خلاق، تضمین می‌کند (دراپو، ۱۳۹۶، ۲۶۶). همچنین استفاده از ابزارهای ارزیابی متناسب خود را دارد.

تمام ابزاری که در مورد آموزش خلاق مطرح شد، تنها زمانی پاسخ می‌دهد که در محیط آموزشی مناسب قرار داشته باشد. کلاس، مکانی است که احساس امنیت و احترام متقابل بین شاگرد و معلم که سبب تقویت اعتماد می‌شود در آن شکل می‌گیرد، ساختار فیزیکی - محیطی - اجتماعی کلاس و مدرسه در شکل‌گیری خلاقیت مؤثر است. الگوهای رشد خلاقانه معمولاً نیاز به محیط مناسب آموزشی دارد، ایجاد فضا و جو مناسب در محیط آموزشی مثل برقراری ارتباط با دانش‌آموزان از طریق علایق آنها نیز تأثیر دارد (حسینی، ۱۳۹۴). از سوی دیگر، آموزش زمینه مناسبی را برای رشد و پرورش استعدادها و قابلیت‌های افراد فراهم می‌نماید و ضمن بهبود کمیت و کیفیت کار، شرایط مناسب را برای توانمندی افراد بوجود می‌آورد. در واقع شالوده ثروت هر جامعه‌ای، نیروی انسانی آن جامعه در قالب دانش، بینش و مهارت و انگیزه‌هایشان است. پیشرفت و موفقیت نیروی انسانی به طور قابل توجهی به نگرش افراد، توانایی و از همه مهمتر، مهارت‌ها بستگی دارد. آموزش‌های مهارت و فن‌آوری به عنوان یکی از ارکان اصلی توانمندسازی سرمایه انسانی، امکان ثروت آفرینی و قابلیت دسترسی همگانی را در تربیت منابع انسانی متخصص و کارآفرین متناسب با استعدادهای افراد و نیاز بازار کار همزمان با استفاده از ظرفیت

بخش های مختلف بومی اعم از دولتی و غیر دولتی فراهم می کند (قائدامینی، قائد امینی و انصاری، ۱۳۹۴).

نتایج پژوهش های متعدد و موردی در ایران نشان می دهد که علی رغم ضرورت آموزش خلاقیت در نظام آموزشی دوران ابتدایی، توجه جدی و اساسی به آن نشده است. لذا این مطالعه ضرورت دارد. برخی کارشناسان معتقدند همچنان در نظام آموزشی فعلی اندک خلاقیتی را هم نمی توان یافت و بعضاً اشاره هایی به آن می شود. مدارس و مراکز آموزشی ما اگرچه درصدد پرورش خلاقیت هستند، اما کمتر نشانی از نوآوری و خلاقیت در این مدارس (نظام آموزشی) دیده می شود.

نکته مهم دیگری که در این موضوع مطرح است، در خصوص سن کودکان و کلاس دوره دبستانی است، اگرچه تورنس اوج خلاقیت را بر اساس شواهد کلاس دوم ابتدایی بیان کرده است، ولی بیان داشته که منحنی خلاقیت بسیاری از کودکان، در ۱۰ سالگی افت پیدا می کند، با توجه به اینکه دوران کودکی مهمترین دوران پرورش خلاقیت در انسان است، همچنین با توجه به امکانات و شرایط موجود آموزش و پرورش، در این مطالعه، سن ۱۲ سالگی که دانش آموزان ششم ابتدایی را شامل می شود، در نظر گرفته شده است، زیرا در این سن دانش آموزان با توجه به حجم اضافه شده دروس در معرض استفاده از روش های غیرخلاقانه مانند استفاده از کتاب های آماده حل المسائل و... قرار دارند، در لیست کتاب های درسی ششم ابتدایی دو کتاب تفکر و پژوهش و نیز کار و فناوری وجود دارد که در پایه پنجم وجود ندارد. بررسی این دو کتاب نشان می دهد که در این دوره، به مقتضای سن دانش آموزان، زمینه تمرین های اولیه برای نحوه تفکر و پژوهش و نیز کار و فناوری با هدف یادگیری در سطوح فراشناختی، فراهم شده است.

با توجه به آنچه بیان شد، هدف اصلی این مطالعه، شناسایی خلاقیت در دوره ابتدایی و ارائه مدل آموزشی برای دانش آموزان دوره ابتدایی با تأکید بر پایه ششم ابتدایی است. به این مفهوم که چگونه می توان برنامه درسی و شیوه آموزش این دوره را بر اساس پرورش

خلاقیت بهبود بخشید. بنابراین تمرکز الگوی پیشنهادی برای آموزش خلاقیت برای پایه ششم ابتدایی می‌تواند بر مؤلفه‌های یادگیری و روش‌های تدریس باشد که بر نقش معلم تأکید دارد. به این ترتیب این پژوهش در جستجوی پاسخ به پرسش زیر است که: مدل آموزش خلاقیت در دوره ابتدایی با تمرکز بر پایه ششم دارای چه مؤلفه‌هایی است و ارتباط بین مؤلفه‌ها چگونه است و هر کدام چه شاخص‌هایی دارد؟

روش پژوهش

روش پژوهش، از منظر هدف کاربردی، بر حسب شیوه گردآوری داده‌ها، توصیفی-پیمایشی و از نگاه عملیاتی روش آمیخته اکتشافی است، در بخش کیفی از مصاحبه نیمه ساختاریافته به عنوان ابزار مطالعه بهره برده شده که بر پایه عناصر برنامه درسی منتخب (هدف، محتوا، روش‌های یاددهی-یادگیری و ارزشیابی) و الگوها و نظریه‌های برنامه درسی طراحی و انجام و در بخش کمی پرسشنامه محقق‌ساخته با استفاده از نظر کارشناسان، خبرگان، صاحب‌نظران و مطالعه پیشینه (ادبیات موضوع) طراحی و اجرا شد. برای تدوین ابزار از مطالعات و تحقیقات مرتبط با خلاقیت از آثار (آزبورن، تورنس، آمابایل، گیلفورد والاس^۲ و روسمن^۳) و تحقیقات داخلی و خارجی بهره برده شده است. در این مطالعه علاوه بر سنجش وضعیت خلاقیت در دوره ابتدایی بصورت پیمایشی و همچنین مصاحبه کارشناسان و دست‌اندرکاران نظام آموزشی نیز بهره برده شده، جامعه آماری پژوهش در بخش کمی ۱۵۰۰۰ نفر و نمونه آماری با استفاده از جدول گریج ۳۸۴ نفر و نمونه مرحله کیفی، ۲۰ نفر بوده است.

1 . Osborn, A.
2 . Wallach, M.A.
3 . Rossman, B. B.

تحلیل بخش کیفی از روش تحلیل محتوا (کدگذاری باز، محوری و گزینشی) و در بخش کمی با استفاده از نرم افزار SPSS در دو سطح توصیفی و استنباطی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. برای اعتباریابی پرسشنامه از ضریب آلفای کرونباخ و روش دو نیمه کردن استفاده شده است. ویژگی های جمعیت شناختی خبرگان (بخش کیفی) و ویژگی های دموگرافیک بخش کمی در جدول ۱ و ۲ ارائه شده است.

جدول ۱. ویژگی های جمعیت شناختی بخش کیفی پژوهش

ویژگی های جمعیت شناختی	فراوانی	درصد
جنسیت	مرد	۱۷ / ۵۷٪
	زن	۱۳ / ۴۳٪
سن	کمتر از ۳۵ سال	۳ / ۱۰٪
	۳۵ تا ۴۵ سال	۱۴ / ۴۷٪
تحصیلات	۴۵ سال و بیشتر	۱۳ / ۴۳٪
	کارشناسی ارشد	۱۸ / ۶۰٪
سابقه کاری	دکتری	۱۲ / ۴۰٪
	۱۰ تا ۲۰ سال	۱۹ / ۶۳٪
کل	بالای ۲۰ سال	۱۱ / ۳۷٪
		۳۰ / ۱۰۰٪

جدول ۲. ویژگی‌های جمعیت شناختی بخش کمی پژوهش

ویژگی‌های جمعیت شناختی	فراوانی	درصد
جنسیت	مرد	۲۴۷ / ۶۴٪
	زن	۱۳۷ / ۳۶٪
سن	کمتر از ۳۵ سال	۱۱۳ / ۲۹٪
	۳۵ تا ۴۵ سال	۱۷۶ / ۴۶٪
	۴۵ سال و بیشتر	۹۵ / ۲۵٪
تحصیلات	کاردانی	۶۳ / ۱۶٪
	کارشناسی	۲۰۳ / ۵۳٪
	تحصیلات تکمیلی	۱۱۸ / ۳۱٪
سابقه کاری	کمتر از ۱۰ سال	۱۰۹ / ۲۸٪
	۱۰ تا ۱۵ سال	۹۹ / ۲۶٪
	۱۵ تا ۲۰ سال	۸۳ / ۲۲٪
	بیش از ۲۰ سال	۹۳ / ۲۴٪
کل	۳۸۴	۱۰۰٪

یافته‌های پژوهش

پرسش اصلی این پژوهش درباره شناخت مؤلفه‌های مدل آموزش خلاق (آموزش مبتنی بر خلاقیت) در دروه ابتدایی بود که بیشتر بر پایه ششم تأکید داشت، همچنین کشف ارتباط بین مؤلفه‌ها و شاخص‌های هر مؤلفه از جمله سایر مواردی که بود که پژوهشگر در جستجوی یافتن آن بود. در این راستا، پس از انجام مصاحبه کیفی و مراحل کمی پژوهش، بر اساس شناخت و نظر جامعه نمونه، مؤلفه‌ها و ارتباط بین آنها پیشنهاد می‌شود.

شش مقوله اصلی و ۴۰ مقوله فرعی در این پژوهش به دست آمد که در جدول ۳ ملاحظه می‌شود. مقوله‌های فرعی در رده‌های مقوله اصلی دسته‌بندی شده‌اند.

جدول ۳. مقوله‌های فرعی و اصلی حاصل از کدگذاری سه مرحله‌ای

مقوله اصلی	مقوله فرعی
رهبری و مدیریت آموزشی خلاق	نوگرایی، انعطاف‌پذیری و تنوع در رفتار، گفتار و تدریس
	پرتکاپو، با انرژی، فعال و با نشاط بودن
	داشتن اعتماد به نفس
	خطرپذیری، بارش فکری، یورش اندیشه
	داشتن میل به تجربه‌های آموزشی ناشناخته
تقویت زیرساخت آموزش خلاق	ترجیح دادن سادگی به پیچیدگی
	طرح سؤال و تحریک کنجکاوی
	آموزش کشف محیط به دانش‌آموزان
	جهت‌دهی ذهنی دانش‌آموز
	تحمیل نکردن دانسته‌های خود و تقویت مثبت دانش‌آموز
مشارکت تعاملی دانش‌آموزان در فعالیتهای گوناگون	به‌کارگیری دانش جدید، روش‌های تازه، فکر نو و برنامه‌های جدید
	تامین امکانات و تجهیزات انگیزه‌بخش خلاقیت در مدارس
	ایجاد پژوهش‌سراها در برخی از مناطق برای ایجاد انگیزه
	تامین نیروی متخصص در حوزه خلاقیت و انجام کار تخصصی در این زمینه
	برگزاری مسابقات و جشنواره‌های منطقه‌ای و استانی گسترده در حوزه ایده‌پردازی
روش‌های تدریس آموزش خلاق	مشارکت تعاملی دانش‌آموزان در فعالیتهای گوناگون
	عدم تنبیه دانش‌آموزان
	مشارکت دانش‌آموزان در بحث‌های گروهی
	تشویق دانش‌آموزان به ارائه طرح‌های خلاقانه
	نظرخواهی از دانش‌آموزان
محیط آموزشی خلاقانه	افزایش اعتماد به نفس دانش‌آموزان
	مشارکت حداکثری دانش‌آموزان
	هدایت و راهنمایی معلم جهت تحقق اهداف آموزش خلاقیت
	احساس همدلی و همراهی در فرایند خلاقیت
	کمک به یکدیگر در هنگام رویارویی با چالش‌ها
محیط آموزشی خلاقانه	توانمندسازی دانش‌آموزان
	پرورش خلاقیت در دانش‌آموزان
	تامین نیروهای انسانی کارآمد و خلاق در جامعه

مقوله اصلی	مقوله فرعی
	نهادینه سازی خلاقیت در دانش آموزان
	کمک به پیشبرد اهداف جامعه
	تقویت مهارت تفکر خلاقانه
تدوین محتوای کتب درسی خلاق	طراحی آموزش خلاقیت براساس اهداف آموزشی، محتوا و ویژگیهای دانش آموزان
	تدوین محتوای آموزشی در سه حیطه شناختی، عاطفی و روانی
	استفاده از ابزارها و روش های گوناگون ارزشیابی آغازین، تشخیصی، تکوینی و تراکمی
	ارزشیابی چند جانبه توسط معلم، والدین و دانش آموزان
ارزشیابی آموزش خلاق	جامع بودن ارزشیابی و توجه به تمامی فعالیت ها
	بررسی نگرش و عملکرد دانش آموزان
	استفاده از روش های فعال خلاق

مدل پیشنهادی توصیه شده با تأکید بر رهبری و مدیریت آموزشی به موازات تقویت زیرساخت آموزش خلاق با تدوین محتوای خلاقانه کتب درسی و به کارگیری روش های تدریس با رویکردهای یادگیری- یاددهی خلاقانه طراحی شده است، این چهار مؤلفه در محیط آموزشی خلاقانه، منجر به آموزش خلاق می شود که از روش های ارزشیابی خلاق قابل اندازه گیری است.

شاخص های رهبری و مدیریت آموزشی خلاق در این مدل در اشاره به ویژگی های معلم خلاق است، از جمله مشخصات معلم به عنوان رهبر آموزشی می توان به مقوله های فرعی نوگرایی، انعطاف پذیری تنوع در رفتار و گفتار و تدریس، پرتکاپو، بانرژی، فعال و بانشاط، اعتماد بنفس، خطرپذیری، میل به تجربه های آموزشی ناشناخته، ترجیح سادگی نسبت به پیچیدگی، استفاده از تکنیک های آموزش خلاق از جمله مهارت بارش فکری، پرسش و پاسخ و تحریک کنجکاوی، آموزش کشف محیط به دانش آموزان، جهت دهی ذهنی به دانش آموز، تقویت مثبت دانش آموز و جلوگیری از تحمیل دانسته های خود به ایشان، به کارگیری دانش جدید، روش های تازه، فکر نو و برنامه های جدید اشاره کرد.

شاخص‌های زیرساخت آموزش خلاق عبارتند از تأمین امکانات و تجهیزات انگیزه‌بخش برای بروز خلاقیت در مدارس، تأسیس پژوهش‌سرا در برخی مناطق آموزشی با هدف ایجاد انگیزه، تأمین نیروی متخصص در حوزه خلاقیت و انجام کار تخصصی در این زمینه و برگزاری مسابقات و جشنواره‌های منطقه‌ای و استانی گسترده در حوزه ایده‌پردازی برای دانش‌آموزان، همچنین بازآموزی تخصصی معلمان و ایجاد انگیزه به آنان با رفع مشکلات درآمدی و طراحی و مدیریت برنامه‌ها برای ایجاد انگیزه کافی و قوی در معلمان.

شاخص‌های برنامه درسی خلاق، در جهت کمک به اهداف جامعه عبارت است از تقویت مهارت تفکر خلاقانه در محتوای کتب درسی، طراحی آموزش خلاقیت براساس اهداف آموزشی، محتوا و ویژگی‌های سنی دانش‌آموزان، تدوین محتوای آموزشی در سه حیطه شناختی، عاطفی و روانی.

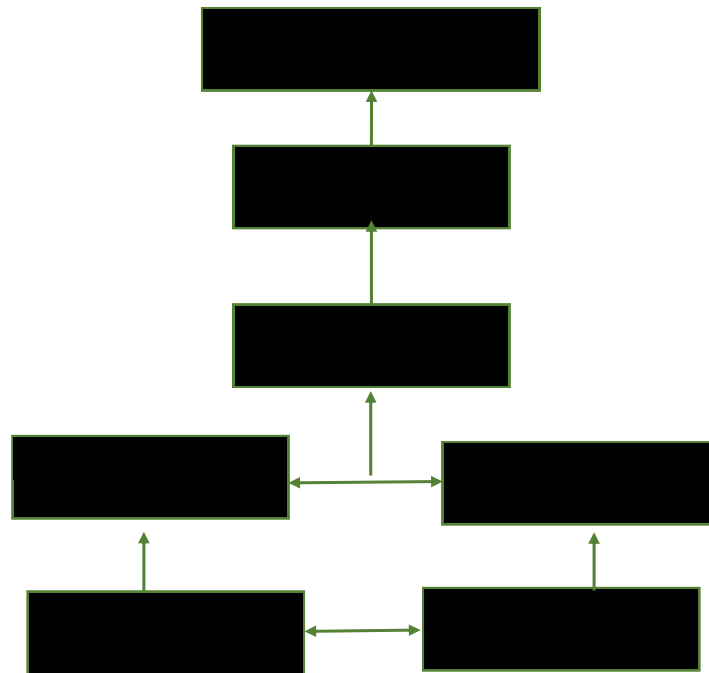
شاخص‌های روش‌های تدریس آموزش خلاق در این مطالعه عبارت است از مشارکت تعاملی و حداکثری دانش‌آموزان در فعالیت‌های گوناگون، مشارکت در بحث‌های گروهی، تشویق به ارائه طرح‌های جدید، نظرخواهی از دانش‌آموزان، تقویت اعتماد بنفس دانش‌آموزان، هدایت و راهنمایی معلم جهت تحقق اهداف آموزش و ترویج احساس همدلی و همراهی و عدم تنبیه دانش‌آموزان، استفاده از رویکردهای بدیعه‌پردازی و سایر روش‌های مطرح در آموزش خلاق.

شاخص‌های محیط آموزشی خلاقانه در این پایه عبارتند از کلاس و محیط مدرسه با فیزیکی آرام، دوستانه و چیدمانی که در آن تعامل و مشارکت به راحتی صورت پذیرد، رفتار مهربان و منصفانه و مدیریت شده معلم با دانش‌آموزان که انگیزه‌بخش ایده‌ها و رفتارهای نو و جدید است.

روش‌های ارزشیابی در نظام آموزش خلاق با روش‌های ارزشیابی در نظام سنتی متفاوت است، در این روش مؤلفه‌ها و شاخص‌های متفاوتی مطرح است و در این مطالعه مورد تأیید قرار گرفته است، در این روش استفاده از روش‌های گوناگون تشخیصی، تکوینی و تراکمی،

چندجانبه به این معنی که توسط معلم و دانش‌آموزان و والدین آنها صورت می‌گیرد، جامعیت ارزشیابی و توجه به تمامی ارزشیابی، بررسی نگرش و عملکرد دانش‌آموزان و نیز استفاده از روش‌های فعال خلاق توصیه می‌شود. ارزیابی بازخورد با تمام ویژگی‌های خاص این روش از جمله زمان مناسب بازخورد بسیار از روش‌های بسیار مهم و تأثیرگذار در تکمیل فرایند آموزش خلاق است.

مطابق مدل‌سازی ساختاری تفسیری (ISM)، الگوی اولیه عملیاتی آموزش خلاقیت دانش‌آموزان در شکل (۱) ارائه شده است.

شکل ۱. الگوی اولیه عملیاتی آموزش خلاقیت دانش‌آموزان

ارتباط مؤلفه‌ها و قدرت -وابستگی آنها در مدل از طریق خروجی "مک میک" اندازه‌گیری شده و در جدول (۴) قابل مشاهده است. نشان می‌دهد که رهبری و مدیریت آموزشی و نیز تقویت زیرساخت آموزش بالاترین قدرت نفوذ و کمترین میزان وابستگی را نسبت به سایر متغیرها در این مدل به دست آوردند. همینطور بیشترین وابستگی ارزشیابی آموزش و پس از آن محیط آموزشی خلاق است که قدرت نفوذ کم و معمولی دارند و روش‌های تدریس و نیز تدوین محتوای کتب از قدرت نفوذ بالاتری نسبت به دو مقوله قبل برخوردارند.

جدول ۴. قدرت نفوذ و میزان وابستگی شاخص‌های آموزش خلاقیت دانش‌آموزان

شاخص‌های آموزش خلاقیت دانش‌آموزان	میزان وابستگی	قدرت نفوذ	سطح
ارزشیابی آموزش خلاقیت (C1)	۸	۳	۲
محیط آموزشی خلاقانه (C2)	۶	۵	۴
روش‌های تدریس آموزش خلاق (C3)	۴	۷	۵
تدوین محتوای کتب درسی خلاقانه و متفکرانه (C4)	۴	۷	۵
تقویت زیرساخت آموزش خلاقیت (C5)	۲	۹	۶
رهبری و مدیریت آموزشی (C6)	۲	۹	۶

نتایج مدل بیرونی آموزش خلاقیت دانش‌آموزان دوره ابتدایی نیز در جدول (۵) ارائه شده است. اعتبارسنجی مدل بیرونی نشان می‌دهد که گویه‌هایی که برای هریک از عوامل اصلی در نظر گرفته شده است از اعتبار کافی برخوردار است، بار عاملی گویه‌ها در همه موارد بیشتر از ۰/۵ است و در نتیجه می‌توان گفت که گویه‌ها نقش مهمی در تبیین هریک از عوامل دارند.

جدول ۵. نتایج مدل بیرونی آموزش خلاقیت دانش آموزان

مقوله اصلی	گویه‌ها	بارعاملی	آماره تی
رهبری و مدیریت آموزشی	نوگرایی، انعطاف‌پذیری و تنوع در رفتار، گفتار و تدریس (Q01)	۰/۸۶۱	۳۷/۳۶۷
	پرتکاپو، با انرژی، فعال و با نشاط بودن (Q02)	۰/۹۰۶	۴۸/۴۴۱
	داشتن اعتماد به نفس (Q03)	۰/۸۱۹	۲۵/۰۷۷
	خطرپذیری، بارش فکری، یورش اندیشه (Q04)	۰/۸۲۸	۲۳/۱۳
	داشتن میل به تجربه‌های آموزشی ناشناخته (Q05)	۰/۸۲۰	۳۰/۸۱۸
	ترجیح دادن سادگی به پیچیدگی (Q06)	۰/۷۷۷	۱۹/۴۴۵
	طرح سؤال و تحریک کنجکاوی (Q07)	۰/۷۸۶	۲۵/۳۷۸
	آموزش کشف محیط به دانش‌آموزان (Q08)	۰/۷۹۲	۲۵/۲۴۷
	جهت‌دهی ذهنی دانش‌آموز (Q09)	۰/۸۷۹	۲۷/۳۱۱
	تحمیل نکردن دانسته‌های خود و تقویت مثبت دانش‌آموز (Q10)	۰/۸۱۱	۲۳/۲۰۷
	به‌کارگیری دانش جدید، روش‌های تازه، فکر نو و برنامه‌های جدید (Q11)	۰/۸۶۰	۳۹/۴۲
	عدم وجود انگیزه کافی معلمان (Q12)	۰/۹۳۰	۷۵/۲۷۹
	عدم کفایت حقوق و مزایا برای معلمان (Q13)	۰/۹۳۵	۵۹/۶۵۷
	تقویت زیرساخت آموزش خلاقیت	مشکلات شخصی معلمان (Q14)	۰/۸۱۲
فقدان آموزش ضمن خدمت لازم به معلمان (Q15)		۰/۹۰۵	۴۲/۰۷۳
تامین امکانات و تجهیزات انگیزه بخش خلاقیت در مدارس (Q16)		۰/۸۵۶	۲۸/۵۴۸
ایجاد پژوهش سراها در برخی از مناطق برای ایجاد انگیزه (Q17)		۰/۷۸۹	۱۶/۹۵۲
تامین نیروی متخصص در حوزه خلاقیت و ... (Q18)		۰/۸۴۷	۱۴/۶۶۲
برگزاری مسابقات و جشنواره‌های منطقه‌ای و ... (Q19)		۰/۸۴۰	۲۵/۷۰۱
مشارکت تعاملی دانش‌آموزان در فعالیت‌های گوناگون (Q20)		۰/۸۵۷	۱۶/۸۲۷
عدم تنبیه دانش‌آموزان (Q21)		۰/۸۸۸	۳۶/۸۸۵
مشارکت دانش‌آموزان در بحث‌های گروهی (Q22)		۰/۷۸۴	۱۶/۶۶۳
تشویق دانش‌آموزان به ارائه طرح‌های خلاقانه (Q23)		۰/۶۲۳	۲/۶۴۷
روش‌های تدریس آموزش خلاق	نظرخواهی از دانش‌آموزان (Q24)	۰/۸۸۱	۳۳/۱۲۴
	افزایش اعتماد به نفس دانش‌آموزان (Q25)	۰/۸۰۷	۱۶/۴۵۳
	مشارکت حداکثری دانش‌آموزان (Q26)	۰/۸۴۹	
	(Q27) هدایت و راهنمایی معلم جهت تحقق اهداف آموزش خلاقیت	۰/۸۷۵	
	احساس همدلی و همراهی در فرایند خلاقیت (Q28)	۰/۶۶۵	
	کمک به یکدیگر در هنگام رویارویی با چالش‌ها (Q29)	۰/۷۸۳	
	توانمندسازی دانش‌آموزان (Q30)	۰/۸۵۳	۲۳/۸۵۱
محیط آموزشی خلاقانه	پرورش خلاقیت در دانش‌آموزان (Q31)	۰/۹۰۴	۴۲/۴۱۴

مقوله اصلی	گویه‌ها	بارعاملی	آماره تی
اهداف آموزش خلاقیت	تامین نیروهای انسانی کارآمد و خلاق در جامعه (Q32)	۰/۸۶۶	۳۲/۲۵۲
	نهادینه‌سازی خلاقیت در دانش‌آموزان (Q33)	۰/۶۵۷	۳/۷۳۵
	کسب موفقیت در تمامی مراحل زندگی (Q34)	۰/۸۸۶	۳۳/۰۵۹
	رویارویی بهتر با چالش‌ها و مشکلات زندگی (Q35)	۰/۵۶۱	۳/۹۴۲
	کارآفرینی و اشتغال‌زایی (Q36)	۰/۵۳۱	۳/۸۱۳
	انتخاب صحیح شغل در آینده (Q37)	۰/۸۷۱	۳۵/۷۴۳
تدوین محتوای کتب درسی خلاقانه و متفکرانه	کمک به پیشبرد اهداف جامعه (Q38)	۰/۹۰۲	۴۸/۳۵۷
	تقویت مهارت تفکر خلاقانه (Q39)	۰/۶۶۴	۲/۵۰۸
ارزشیابی آموزش خلاقیت	طراحی آموزش خلاقیت براساس اهداف ... (Q40)	۰/۸۶۲	۲۲/۵۳۴
	تدوین محتوای آموزشی در سه حیطه شناختی، عاطفی و روانی (Q41)	۰/۸۹۲	۳۰/۱۴۴
	ابزارها و روش‌های گوناگون ارزشیابی (Q42)	۰/۶۵۵	۲/۷۶۶
ارزشیابی آموزش خلاقیت	ارزشیابی چند جانبه توسط معلم، والدین و دانش‌آموزان (Q43)	۰/۶۱۸	۲/۴۰۴
	جامع‌بودن ارزشیابی و توجه به تمامی فعالیت‌ها (Q44)	۰/۹۰۶	۳۵/۹۳۵
	بررسی نگرش و عملکرد دانش‌آموزان (Q45)	۰/۸۹۸	۲۳/۳۲۶
	استفاده از روش‌های فعال خلاق (Q46)	۰/۵۲۷	۳/۳۰۸

اعتبارسنجی مدل بیرونی از طریق روایی همگرا و پایایی ترکیبی و آلفای کرونباخ تأیید شده است، جدول (۶) اعتبار سنجی مدل را ارائه می‌دهد.

جدول ۶. اعتبار درونی سازه‌های آموزش خلاقیت دانش‌آموزان

سازه‌های اصلی	روایی همگرا (AVE)	پایایی ترکیبی (CR)	آلفای کرونباخ
ارزشیابی آموزش خلاق	۰/۵۵۷	۰/۷۹۱	۰/۶۶۵
تدوین محتوای کتب درسی خلاق	۰/۶۲۱	۰/۸۵۷	۰/۷۶۰
تقویت زیرساخت آموزش خلاق	۰/۶۹۵	۰/۹۰۱	۰/۸۵۳
رهبری و مدیریت آموزشی	۰/۶۹۲	۰/۹۶۱	۰/۹۵۵
روش‌های تدریس آموزشی تفکر خلاق	۰/۶۲۴	۰/۹۰۵	۰/۸۶۹
محیط آموزشی خلاق	۰/۶۲۶	۰/۸۶۴	۰/۷۷۹

مقوله‌های اصلی اثرگذار بر آموزش خلاق شامل: رهبری و مدیریت آموزش خلاق، تقویت زیرساخت آموزش خلاق، روش‌های تدریس آموزش خلاق، محیط آموزشی خلاق، تدوین

محتوای کتب درسی خلاق، ارزشیابی آموزش خلاق که هر کدام از این موارد شامل مقوله های فرعی هستند. نتایج حاصل از معناداری متغیرهای بدین شرح است که:

تقویت زیرساخت آموزش خلاق بر روش های تدریس آموزش خلاق تأثیر مثبت و معناداری دارد.

تقویت زیرساخت آموزش خلاق بر تدوین محتوای کتب درسی خلاق تأثیر مثبت و معناداری دارد.

رهبری و مدیریت آموزشی بر روش های تدریس آموزش خلاق تأثیر مثبت و معناداری دارد.

رهبری و مدیریت آموزشی بر تدوین محتوای کتب درسی خلاق تأثیر مثبت و معناداری دارد.

محیط آموزشی خلاقانه بر ارزشیابی آموزش خلاقیت تأثیر مثبت و معناداری دارد.

محیط آموزشی خلاقانه بر روش های تدریس آموزش خلاق تأثیر مثبت و معناداری دارد.

ارزشیابی آموزش خلاقیت بر آموزش خلاق تأثیر مثبت و معناداری دارد.

روش های تدریس آموزش خلاق و رویکردهای یاددهی-یادگیری خلاقانه بر آموزش خلاق تأثیر مثبت و معناداری دارد.

بحث و نتیجه گیری

این پژوهش که در جستجوی طراحی الگوی برای آموزش خلاق در دوره ابتدایی با تأکید بر پایه ششم بوده و مدل به دست آمده از نظرات خبرگان و ذینفعان و بر پایه مستندات پژوهشی آموزش خلاق در دنیا، دارای شش مؤلفه است، که همانند همه مدل های آموزشی مؤلفه های مدیریت و رهبری آموزشی، زیرساخت آموزشی، روش های تدریس، تدوین محتوای کتب، محیط آموزشی و ارزیابی را شامل می شود. اما نکته مهم و قابل توجه در این پژوهش مؤلفه های فرعی است که با تأکید بر دوره و پایه تحصیلی به دست آمده است و همچنین ارتباط مؤلفه ها با یکدیگر و تأثیر آنها بر کارکرد کل مدل است.

بر اساس یافته ها، مهمترین عامل که از قدرت نفوذ بالا و وابستگی کمتری در این مدل برخوردار است، رهبری و مدیریت آموزشی است، این نکته نشان دهنده اهمیت نقش

تصمیم‌گیرندگان اجرایی فرایند آموزش است که در این پژوهش تأکید بر معلم به عنوان مهمترین عنصر نظام آموزشی در فرایند یادگیری است، معلمان اگرچه تحت مدیریت و هدایت مدیران مدارس و همچنین نظرات در سطوح بالاتر هستند، اما در نهایت، آنها رهبری کلاس را به عهده دارند و نقش آنها و دارا بودن ویژگی‌های مدیریت خلاقانه کلاس از جمله الزامات اساسی برای دستیابی به آموزش خلاق مطلوب است، این سطح از رهبری آموزشی تأکید بر توانمندی معلم در استفاده از محتوای کتب با رویکرد خلاقانه دارد، این یافته‌ها با یافته‌های کریتزی (۲۰۲۱)، کرمین و همکاران (۲۰۱۵)، ربیعی و همکاران (۱۴۰۰)، ژانگ و همکاران (۲۰۱۸)، اشکابارینا و همکاران (۲۰۲۰)، تورنس (۱۹۸۵)، اماایل و همکاران (۱۹۸۳) و سوداگر (۱۳۸۹)، مهري و همکاران (۱۳۹۲) و بختیاری (۱۳۹۲) همسو است.

زیرساخت آموزش خلاق به عنوان یک مؤلفه دیگر در الگو به عنوان یک عامل نسبتاً مستقل و دارای قدرت نفوذ خوب و وابستگی کمتر نسبت به مؤلفه‌های باقیمانده شناخته شده است و بر دو مؤلفه روش‌های تدریس و محتوای کتب نیز تأثیر مثبت دارد، در این جهت ضروری است که دوره‌های توانمندسازی معلمان در آموزش خلاق برگزار شود، همچنین برنامه‌های آموزشی و محتوای کتب درسی نیز بازنگری شده و براساس آموزش خلاق بازنویسی و تدوین شود. این یافته نیز با یافته‌های سماعی و همکاران (۲۰۲۰)، سماعی و همکاران (۲۰۲۲)، کلیپا و ژوراوول (۲۰۱۶)، فالکونر و همکاران (۲۰۱۸)، نصرتی و همکاران (۱۴۰۰) اکبری مبارکه و ابادری، رحمتی و میرحسینی (۱۳۹۵) رجبی و همکاران (۱۳۹۴)، عابدینی بلترک، منصوری و یونسی (۱۳۹۳) گشتاسبی و همکاران (۱۳۹۲)، چراغ‌چشم (۱۳۸۶)، تفرشی‌پناه (۱۳۸۴) و حقیقت‌شناس (۱۳۷۸) در یک جهت و همسو است.

سایر عوامل نیز از جمله محیط آموزشی خلاق و ارزیابی خلاقانه در فرایند نقش مؤثر و تکمیل‌کننده دارند، برای بروز خلاقیت علاوه بر سه عامل معلم و شیوه رهبری آموزش، برنامه درسی و روش‌های تدریس، محیط آموزش خلاق ضروری است و این نکته در

آموزش‌های خلاق جهت بروز خلاقیت در همه سطوح امری بدیهی به شمار می‌رود، لذا ضروری است که محیط آموزشی مدرسه و کلاس توسط مدیر مدرسه و معلم از نظر فیزیکی و نیز از حیث فضا و جو حاکم بر آن محیط انگیزه‌بخش باشد، زیرا دانش‌آموزان در این سنین در شرایطی از بحران‌های روحی و روانشناختی قرار دارند و مدرسه می‌تواند مطمئن‌ترین و امن‌ترین مکان برای بروز و پرورش خلاقیت و کشف استعدادها درونی آنها باشد. این یافته نیز با یافته‌های فالکونر و همکاران (۲۰۱۸)، کرمین و همکاران (۲۰۱۵)، طاهونه‌ای و عبدالمهی (۱۳۹۹)، هنسی و اماایل (۲۰۱۴)، اودلهم و کومینگز (۲۰۱۱) و لیتوین و استرینجر (۲۰۰۶)، حسینی (۱۳۹۴) در یک سو است.

شیوه‌های سنجش و ارزشیابی خلاق به عنوان تکمیل‌کننده فرایند آموزش خلاق یکی از عوامل اصلی الگو شناسایی شده است که به نظر می‌رسد تسلط بر شیوه‌های ارزشیابی خلاق از جمله توانمندی‌های ضروری است که معلمان باید کسب نمایند. لازم به ذکر است نتایج ارزشیابی برای دانش‌آموزان در این پایه بسیار مهم بوده و تأثیر بسزایی در بروز خلاقیت و تکمیل فرایند آموزش خلاق دارد. این یافته نیز در راستای مطالعات انجام شده توسط خانی‌نژاد (۱۳۹۳)، پیرخالقی (۱۳۸۳)، مهرجو (۱۳۸۹) همچنین با مطالعات دراپو (۲۰۱۴) و هتی (۲۰۰۹ و ۲۰۱۹) در یک راستاست.

در مجموع آموزش خلاق که موجب کسب موفقیت در تمامی مراحل زندگی افراد، رویارویی بهتر با چالش‌ها و مشکلات زندگی، قابلیت کارآفرینی و اشتغال‌زایی و انتخاب صحیح شغل در آینده می‌شود و بهتر است نظام آموزش و پرورش به این مهم توجه کافی مبذول دارد، اگرچه این موضوع به اثبات رسیده است که آموزش سنتی در این دوره باید به آموزش خلاق مبدل شود، اما این به تنهایی کافی نبوده و همت تصمیم‌گیران کلان را می‌طلبد، لذا با هدف‌گذاری آموزش خلاق در نظام آموزشی دوره ابتدایی، مدیریت و رهبری آموزشی در سطح مدیریت تقویت زیرساخت‌های آموزش خلاق و نیز مدیریت تغییرات آموزش خلاق و در سطح معلمان در کلاس باید به توانمندسازی معلمان این دوره

در جهت آموزش خلاق (یادگیری روش‌های تدریس و رویکردهای یادگیری- یاددهی خلاق) و نیز (دوره‌های آموزش طراحی خلاقانه درس در کلاس) و همچنین روش‌های تشویقی و انگیزه‌بخش برای عملکرد بهتر معلمان در این زمینه توجه کافی شود، گروه‌های تخصصی برای باز تدوین محتوای کتب درسی خلاق ایجاد و راه‌اندازی شود، محیط فیزیکی و عاطفی کلاس و مدرسه بازطراحی شود. به بیان دیگر، اندازه اثر معلم، کلاس درس، برنامه درسی و جو فضای آموزشی در بروز و ظهور خلاقیت از همه عناصر بیشتر بوده است.

منابع و مآخذ

- احدی، مریم؛ رضایی، نورمحمد؛ دلاور، علی و پادروند، نادر. (۱۳۹۲). آموزش خلاقیت به دانش‌آموزان و تأثیر آن بر سطح مؤلفه‌های سیالی، ابتکار، انعطاف و بسط. *فصلنامه ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، ۳ (۱)، ۱-۱۸.
- احمدی‌نیک، حمید. (۱۳۹۶). ساختار سازمانی، کنفرانس بین‌المللی مدیریت، کسب و کار و حسابداری.
- اعظمی، محمود؛ جعفری، علیرضا و کریمی، ناهید. (۱۳۹۱). بررسی تأثیر آموزش مهارت‌های زندگی در افزایش خلاقیت کودکان دبستان، *فصلنامه ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، ۲ (۳)، ۲۷-۴۴.
- اکبری مبارکه، بتول؛ اباذری، زهرا؛ رحمتی، نرگس و میرحسینی، زهره. (۱۳۹۵). اثربخشی آموزشی تصویری کتاب فارسی بر افزایش خلاقیت و مرلفه‌های آن در دانش‌آموزان، مطالعه موردی، *فصلنامه تعلیم و تربیت*، ۱۳۰، ۵۹-۷۹.
- ایمانی، محمدنقی؛ شریفی، علی اصغر؛ منصوری لطف‌علی، عقیل. (۱۳۹۸). طراحی مدلی جهت توسعه معنویت در سازمان آموزشی، رهبری و مدیریت آموزشی، ۱۳ (۱)، ۲۴۷-۲۶۰.
- باقری، نیلوفر و ربیعی، زهره. (۱۴۰۰). اثربخشی مداخله بسته مغز برتر بر تمرکز، حافظه و خلاقیت دانش‌آموزان مقطع دبستان شهر اصفهان، *ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، ۱۰ (۴)، ۶۳-۸۶.

- باقری فر، علی؛ ابراهیمی شاهرودی، زهرا؛ سرابندی، مریم؛ برهان زهی، زهرا. (۱۳۹۴). مقایسه رهبری و مدیریت در سازمان‌ها، دومین کنفرانس ملی توسعه پایدار در علوم تربیتی و روانشناسی، مطالعات اجتماعی و فرهنگی.
- بختیاری، ابوالفضل و زهرا عالمین (۱۳۹۲). فرهنگ خلاقیت، شیوه‌های پرورش خلاقیت دانش‌آموزان، تهران: انتشارات آوای نور.
- پیرخالقی، علیرضا. (۱۳۸۳). نگاهی به سنجش خلاقیت دانش‌آموزان از منظر تحولی و گونه‌ای، مقالات اولین همایش ارزشیابی تحصیلی.
- جهانی، جعفر؛ دارابی عمارتی، عابدین؛ مرزوقی، رحمت‌اله؛ شفیعی سروستانی، مریم (۱۳۹۷). توسعه الگوی آموزشی ریزوماتیسم و تأثیر آن در پرورش خلاقیت دانش‌آموزان پایه ششم ابتدایی در درس علوم تجربی، فصلنامه ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی. ۹(۳)، ۱۴۷-۱۸۸.
- چراغ‌چشم، عباس. (۱۳۸۶). بررسی تأثیر شیوه‌های تدریس مبتنی بر تکنیک‌های خلاقیت در آموزش و یادگیری دانش‌آموزان، دوفصلنامه تربیت اسلامی. ۳(۵)، ۷-۳۶.
- حسینی، افضل السادات. (۱۳۸۲). بررسی تأثیر برنامه آموزشی خلاقیت بر دانش، نگرش و مهارت معلمان نوآوری‌های آموزشی. ۲(۵)، ۵۳-۶۴.
- حسینی، افضل السادات (۱۳۹۴). ماهیت خلاقیت و شیوه‌های پرورش آن، چاپ هفتم. مشهد: شرکت به‌نشر.
- حقی، پیمان. (۱۳۹۹). اثربخشی آموزش با روش قصه‌گویی بر هوش کلامی، گنجینه لغات و خلاقیت کودکان پسر مقطع ابتدایی، سومین همایش بین‌المللی روانشناسی، علوم تربیتی و مطالعات اجتماعی، همدان.
- خانی‌نژاد، فریبا. (۱۳۹۳). تأثیر ارزیابی توصیفی بر خلاقیت دانش‌آموزان، پژوهش‌های برنامه‌ریزی آموزشی و درسی، ۴(۲)، ۱۷-۲۶.
- دراپو، پتی. (۱۳۹۶). برانگیختن خلاقیت دانش‌آموزان، روش‌های عملی برای ارتقای تفکر خلاق و حل مسئله، مترجمان علی سعیدی و ابوالقاسم بهجت، مشهد: نشر به‌نشر.
- رابنسون، کن و آرونیکا، لو. (۱۳۹۹). مدارس خلاق، ترجمه ابوالفضل بختیاری و صحافی، مفاخری و مرعشی. تهران: انتشارات تیک و آوای نور.

ربیعی فرادنبه، نیلوفر، مقتدایی، لایلا، جمشیدیان، عبدالرسول. (۱۴۰۰). بررسی رابطه بین رهبری تحول‌آفرین و اشتیاق شغلی با نقش میانجی خلاقیت هیجانی در بین معلمان مدارس ابتدایی، *ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*. ۱۱(۳)، ۱۳۹-۱۶۶.

رجبی باغدار، احمد؛ کرمی، مرتضی؛ کارشکی، حسین و مهram، بهروز. (۱۳۹۵). طراحی الگو برای برنامه درسی مبتنی بر پرورش خلاقیت در دوره ابتدایی آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران، رساله دکتری، دانشگاه فردوسی مشهد.

رنجبر، مریم. (۱۳۹۹). تأثیر هنر در آموزش و یادگیری و بروز خلاقیت در دانش‌آموزان، سومین همایش بین‌المللی روانشناسی، علوم تربیتی و مطالعات اجتماعی، همدان.

روشن، عبدالمجید. (۱۳۹۵). تحلیل محتوای کتاب‌های درسی پایه ششم ابتدایی با تأکید بر خلاقیت کودکان، سومین کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های نوین در مدیریت اقتصاد و علوم انسانی.

زین‌آبادی، حسن‌رضا. (۱۳۸۹). الگوی تأثیر سبک رهبری تحولی بر اعتماد پیروان به مدیران: آزمون اثرات مستقیم و سبک غیرمستقیم. *مشاوره شغلی و سازمانی*، ۲(۵).

سوداگر، اسما. (۱۳۹۹). بررسی تأثیرگذاری سواد اطلاعاتی معلمان بر رشد خلاقیت دانش‌آموزان مقطع ابتدایی آموزش و پرورش شهرستان هامون، پنجمین کنفرانس ملی رویکردهای نوین در آموزش و پژوهش، محمودآباد.

صفایی، نصرت؛ زارعی، اقبال و سماوی، عبدالوهاب. (۱۴۰۰). طراحی و الگوبخشی برنامه درسی مبتنی بر مهارت‌های تفکر خلاق برای دانش‌آموزان دوره ابتدایی، فناوری‌های آموزش. ۱۵(۳)، ۵۷۹-۵۹۰.

طاهونه‌ئی، زهره و عبداله‌ئی، داود. (۱۳۹۹). پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان با تأکید بر نقش خلاقیت در سیستم آموزش، سومین کنفرانس بین‌المللی روانشناسی، علوم تربیتی، علوم اجتماعی و علوم انسانی.

عابدینی بلترک، میمنت؛ منصور، میمنت و یونسی، سمیه. (۱۳۹۳). تبیین جایگاه خلاقیت در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی، اولین کنفرانس ملی توسعه پایدار در علوم تربیتی و روانشناسی، مطالعات اجتماعی و فرهنگی.

عصاره، علیرضا؛ احمدی، غلامعلی و شهیر، سامیه. (۱۳۹۲). تحلیل محتوای کتاب‌های علوم دوره راهنمایی با توجه به مراحل و اصول آموزشی خلاقیت پلسک، فصلنامه ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی. ۳(۱)، ۱۲۷-۱۵۴.

قائدامینی، سمیه؛ قائدامینی، سمیرا؛ انصاری، علی. (۱۳۹۴). آموزش و توانمندسازی نیروی انسانی، اولین کنفرانس بین‌المللی مدیریت، اقتصاد، حسابداری و علوم تربیتی قبادی، لیلا؛ حبیبی کلیر، رامین؛ فرید، ابوالفضل و مصر آبادی، جواد. (۱۴۰۰)، تأثیر آموزشی مؤلفه‌های هوش موفق بر خلاقیت و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان دوره ابتدایی، ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی. ۱۱(۱)، ۴۵-۶۴.

گشتاسبی، رضا؛ اوجی نژاد، احمدرضا و قلناش، عباس. (۱۳۹۲). تأثیر روش تدریس حل مسئله بر تفکر خلاق دانش‌آموزان پایه پنجم ابتدایی شهر رامجرد، همایش ملی تغییر برنامه درسی دوره های تحصیلی آموزش و پرورش.

محمدی، لیلا. (۱۳۹۷). نقش روش‌های تدریس در پرورش خلاقیت دانش‌آموزان ابتدایی، اولین همایش بین‌المللی روانشناسی، علوم تربیتی و مطالعات اجتماعی، همدان.

محمدی، ندا؛ عصاره، علیرضا؛ امام جمعه، محمدرضا و رضایی، عیسی. (۱۳۹۲). تحلیل محتوای کتاب‌های آموزش هنر دوره راهنمای از دیدگاه الگوی خلاقیت گیلفورد، فصلنامه رهبری و مدیریت آموزشی. ۳(۱)، ۹۲-۱۱۲.

منطقی، مرتضی (۱۳۹۱). بررسی تأثیر خلاقیت بر دانش‌آموزان پیش‌دبستانی و دبستانی، پژوهش‌های برنامه درسی. ۲(۹۱)، ۱-۲۸.

مهرجو، غلامحسین (۱۳۸۹). بررسی مقایسه‌ای تأثیر ارزشیابی توصیفی و ارزشیابی کمی بر میزان خلاقیت دانش‌آموزان پایه چهارم و پنجم شرق گیلان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد تنکابن.

مهری، داریوش؛ ابوالقاسمی، محمود؛ محبوب، عشرت‌آبادی، حسن و مهدوی نیک، مرتضی. (۱۳۹۲). بررسی رابطه سبک‌های مدیریت رهبری مدیران با خلاقیت در معلمان مدارس پسرانه ابتدایی شهر پل دختر، فصلنامه ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی. ۳(۲)، ۱۸۷-۲۰۹.

مومنیان، لیلا؛ رحیمیان، حمید؛ عباس‌پور، عباس؛ فرخی، نورعلی و سهرابی اسمرود، فرامرز. (۱۳۹۸). تبیین عوامل شکل‌دهنده و استقرار رهبری خلاق مدیران: رویکرد داده‌بنیاد، *راهبردهای آموزش در علوم پزشکی*. ۱۲(۴)، ۱۰۷-۱۲۳.

همتی، نسرین و عبدالهی، داود. (۱۳۹۹). بررسی رابطه آموزش مجازی با تسهیم یادگیری و خلاقیت در دانش‌آموزان اول ابتدایی، سومین کنفرانس بین‌المللی روانشناسی، علوم تربیتی، علوم اجتماعی و علوم انسانی.

- Amabile, T. M. (1998). How to kill creativity. *Harvard Business Review on breakthrough thinking*, 1-29.
- Amabile, T. M., & Gryskiewicz, N. D. (1989). The creative environment scales: Work environment inventory. *Creativity research journal*, 2(4), 231-253.
- Amabile, T. M., Collins, M. A., Conti, R., Phillips, E., Picariello, M., Ruscio, J., & Whitney, D. (2018). *Creativity in context: Update to the social psychology of creativity*. Routledge.
- Clipa, O. & Juravle, V. (2017). Early Childhood Education Project, Research & Development in Science of Education, The European Proceedings of Social & Behavioural Sciences, EpSBS. Edu World 2016, 7th International Conference.
- Cremin, T., Glauert, E., Craft, A., Compton, A. and Styliandou, F. (2015). Creative little scientists: exploring pedagogical synergies between inquiry-based and creative approaches in Early Years science. *Education 3-13*, 43(4) pp. 404-419.
- Drapeau, P. (2014). Sparking student creativity: Practical ways to promote innovative thinking and problem solving. ASCD.
- Falconer, E. G., Cropley, D. H., and Dollard, M. F. (2018). An Exploration of Creativity in Primary School Children, *International Journal of Creativity and Problem Solving*, 28:2, pp. 7-25.
- Gilford, J. (1959). The model of the intellect was propagated by J Gilford. Creativity Criteria for: Gilford, Wollach, Mednik, Sternberg. *The American Psychologist*, 14(8).
- Hattie, J. (2009). *Visible learning: A synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement*. London: Routledge.

- Hattie, J. (2012). Know they impact. *Educational leadership*, 70(1), 18-23.
- Litwin, G. H., & Stringer, R. A. (1968). Motivation and organizational climate.
- Kyritsi, K. (2021). Creativity in primary schools: An analysis of a teacher's attempt to foster childhood within the context of the Scottish Curriculum for Excellence. *Improving Schools*, 24(1), 47-61. <https://doi.org/10.1177/1365480220968332>.
- Oldham, G. R., & Cummings, A. (1996). Employee creativity: Personal and contextual factors at work. *Academy of management journal*, 39(3), 607-634.
- Samiee, A., Shahtalebi, B., & Abedi, A. (2020). A Comparative Study of Creativity Education Programs for Japanese, Korean and Singapore Primary School Students: Lessons for Iran. *Iranian Journal of Comparative Education* .2(4), 425-451.
- Samiee, A., Shahtalebi, B., & Abedi, A. (2022). A Comparative Study of Creativity Education in Primary Schools of England & Finland: Lessons for Iran. *Iranian Journal of Comparative Education*, 5(2), 1813-1830 <http://journal.cesir.ir/>.
- Shkabarina, M. A., Verbytska, K., Vitiuk, V., Shemchuk, V., & Saleychuk, E. (2020). Development of Pedagogical Creativity of Future Teachers of Primary School by Means of Innovative Education Technologies. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 12(4), 137-155.
- Sternberg, R. J. (Ed.). (1999). *Handbook of creativity*. Cambridge University Press.
- Torrance, E. P. (1993). Understanding creativity: where to start? *Psychological inquiry*, 4(3), 232-234.
- Zhang, Q., Siribanpitak, P., Charoenkul, N. (2018). Creative leadership strategies for primary school principals to promote teachers' creativity in Guangxi, China. *Kasetsart Journal of Social Sciences*. 1-7. <https://doi.org/10.1016/j.kjss.2018.08.007>. <http://www.elsevier.com/locate/kjss>.